

Ph.D. értekezés tézisei
Földtudományok Doktori Iskola

Gondolatainkban élő országekpek

A 14-16 éves tanulók hazánk szomszéd
országairól alkotott kognitív térképeinek tartalmi
elemzése

Dr. Lakotár Katalin

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Pécs, 2007

A doktori program címe: Földtudományok Doktori Program

Vezetője: Prof. Dr. Tóth József
Egyetemi tanár, a földrajztudományok doktora
Rector Emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

A doktori témacsoport címe: terület- és településfejlesztés

Vezetője: Prof. Dr. Tóth József
Egyetemi tanár, a földrajztudományok doktora
Rector Emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

Tudományága: terület- és településfejlesztés

Vezetője: Prof. Dr. Tóth József
Egyetemi tanár, a földrajztudományok doktora
Rector Emeritus
PTE TTK Földrajzi Intézet
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

I. Bevezetés

A *kognitív térképek* a világ megismerésének, abban való tájékozódásnak tudati eszközei. Az objektív földrajzi tér egyéni értelmezése, birtokba vétele a mentális tér. Tudati rögzítése, leképeződése a számos egyéni elemet hordozó kognitív térkép (TOLMAN, E.C. 1948). A kognitív térképek tartalmi elemeit jelölő szavak rögzítik tudatunkban az egyes országokat, s azokkal a külvilág számára is megjeleníthetők a tudati képek.

A kognitív térképek folyamatosan alakulnak, változnak, ahogy az objektív térről változnak az egyén tapasztalatai, információi; a világhoz való viszonyulása. Korunk embere szűkebb-tágabb földrajzi környezetéről naponta hallhat, láthat új információkat, saját tapasztalással is szert tehet azokra. A földrajzi környezet dinamikusan változó, nemcsak az egyén szintjén, hanem objektíven is; a régiók világát éljük, s ezzel új térdimenziókat kell tudatosítani magunkban, amelyekben biztonsággal kell eligazodni, értékelni, dönteni, cselekedni.

A földrajzi tér számos elemet tartalmaz, benne a természeti és társadalmi törvények egyaránt érvényesülnek. Az objektív teret egy embercsoport vagy egyén szempontjából vizsgálva tapasztalható, hogy szubjektív elemeket tartalmaz; egyre jobban szűkül, egyre személyesebbé válik. Az elszemélyesedett tér a mentális tér, alapját az objektív tér adja, formája, strukturáltsága, tartalmi elemei attól lényegesen eltérhetnek, az adott személy gondolkodásától, ismereteitől, tapasztalataitól függenek. Mindenkinek van a saját közvetlen, a tágabb földrajzi környezetéről személyes, mentális térképe, amely megmutatja, hogyan értelmezi az egyén a földrajzi környezetet (TOLMAN, E. 1948).

A térbeli tájékozódás, gondolkodás fokozatosan fejlődik, s vele együtt a térbeli környezetünkről létező gondolati, kognitív kép is. A bennünk létező kognitív képek alapvetően sémák; a kognitív térképezés egy több szakaszon átmenő modellalkotási folyamat (DOWNS, R., STEA, D. 1973). A folyamat alapját a többféle forrásból, személyes tapasztalatból, médiából, oktatásból származó információk adják, feldolgozásuk kapcsolatban van az egyén szociális-kulturális világával; ugyanazt a térbeli környezetet más kulturális környezetből származó egyének eltérő módon észlelik, s alakítják át belső képpé.

A gyakran szinonimaként használt kognitív/mentális térképek rajzi, térképi elemei a mentális térképek (LYNCH, K. 1960), amelyek fon-

tos részei a tudásunknak, folyamatosan használjuk azokat a hétköznapi tájékozódásban. Számos nemzetközi (LYNCH, K.1960, HOLLAND, C. J., 1982, OORLEANS) és hazai (CSÉFALVAY Z. 1994, TÍMÁR J. 1994, BAJMÓCY P.- Kiss J. 1996, MICHALKÓ G. 1998, MESTER T. 2005) vizsgálat bizonyítja jelentőségüket a tájékozódásban, a személyessé vált földrajzi környezet megjelenítésében.

A kognitív térképek valamennyiünk tudásának részei, így a 14-16 éves diákoké is. E korosztályra vonatkozóan kevés vizsgálat irányult (FARSANG A.- JÓRI J. 1999, MAKÁDI M. 2003), ezért is tűztem ki célul a 14-16 éves tanulók kognitív térképeinek vizsgálatát, bemutatását.

II. Célkitűzés

Kutatásom elsődleges célja az volt, hogy feltárjam a 14-16 éves tanulók hazánk szomszédairól alkotott kognitív térképeinek tartalmát, hozzájáruljak a korosztály földrajzi környezetéről alkotott képének megismeréséhez, segítve ezzel a földrajzoktatást, hogy az feladatának minél jobban eleget tegyen.

A dolgozatban a következő kérdésekre keresem a választ:

- Milyen kognitív képpel rendelkeznek a 14-16 éves tanulók hazánk szomszédos országairól?
- Milyen információ források hatása fedezhető fel a tanulók kognitív országképein?
- Időtállóak-e az országképek?

A kutatással kitűzött céloim továbbá:

- A szomszéd országokat bemutató kognitív elemekből országjellemzők listájának összeállítása további kutatások céljára.
- A célcsoport - 14-16 éves tanulók - eredményeinek vizsgálata kontrollcsoport tükrében.
- A vizsgálati eredmények összevetése a Földünk és környezetünk tárgy követelményeivel.

Az eredmények bemutatása többretegű: a célcsoport évfolyamokra bontása, régiók, saját utazási tapasztalattal rendelkező és nem rendelkező és településnagyság szerinti szempontok alapján. Bemutatásra kerül az országképek változékonysága, képlékenysége, a különböző információ források hatása. Az eredmények értelmezését, értékelését kontrollcsoportokkal végzett felmérés – szintén új ebben a formában, tartalommal – segíti.

A kognitív térképek feltárásának időszerűségét, fontosságát abban látom, hogy szükséges, a földrajz segítségével lehetséges is, sokoldalúbb országképeket alakítani. A XXI. sz.-ban közös Európát építünk együttműködéssel, határokon átívelő dimenziókban. Ez megkívánja egymás pontosabb ismeretét, értékeinek felismerését, megbecsülését, tiszteletét. A bemutatásra kerülő dolgozat céljaim és reményeim szerint segíti ezt a munkát, elsősorban a célcsoport oktatást is szolgáló kognitív képeinek megismertetésén keresztül.

III. Módszerek

A kutatás módszere a kérdőíves felmérés, azt követően a szerző által végzett szövegelemzés, arra épülő adatbázis összeállítása, annak elemzése, értékelése és az eredmények közötti összefüggések feltárása volt.

A saját összeállítású kérdőív négy számozatlan és tizenkét számozott, nyílt kérdésből állt, amelyek tág válaszolási lehetőséget biztosítottak. Használatukat az indokolta, hogy céloom volt egy országokat jellemző tulajdonságlista összeállítása a vizsgált korosztály által.

A kérdőív része volt egy lap, rajta Magyarország kontúrterképe úgy elhelyezve, hogy köré arányosan rajzolhatók legyenek szomszédaink. A tanulók feladata az volt, hogy rajzolják be és nevezzék meg hazánk szomszédait segédeszköz nélkül, majd írják le mindegyikhez azt az öt szót, ami az adott országról eszükbe jut.

Kiindulva abból, hogy a kognitív térképezés során az egyéni tapasztalatok nagy jelentőségűek, az egyik szempont a résztvevők kiválasztásánál az volt, hogy egy-egy szomszéd ország közelében éljenek; másikk, hogy egyetlen országgal se legyen szomszédos a településük, megyéjük. Szempont továbbá, hogy különböző típusú településeken élők vegyenek részt a felmérésben; falun, városban, megyeszékhelyen és a fővárosban lakó, iskolába járó tanulók töltötték ki a kérdőíveket.

A célcsoport tanulói különböző iskolatípusokba járnak: a 8. évfolyamosok között általános iskolai és nyolcosztályos gimnáziumi, a 9. és 10. között szak- és szakközépiskolai, négy-és nyolcosztályos gimnáziumi tanulókat találunk. Nyolcadikosoktól minden településtípusról származnak kérdőívek, a felsőbb évfolyamosoktól csak városokból.

A kérdőíves felmérés 2005 tavaszán zajlott, 926 kérdőív bizonyult használhatónak, ez alkotja a teljes mintát. Az egyes megyékbe közel azonos számú kérdőívet küldtünk, kérve, hogy hasonló nagyságban töltsék ki a három évfolyamon. Ez az elképzelés nem vált teljes mértékben valóra, mert 433 nyolcadikos, 427 kilencedikes és csupán 66 tizedikes szerepel a mintában. Mivel a felmérést felügyelő tanárok választották ki az osztályokat, vélhetően az általuk „jobban teljesítőkkel” töltették ki a kérdőíveket annak ellenére, hogy az eredmények nem befolyásolják a szaktárgyi tudás megítélését.

A kérdőívek kitöltésére maximum egy tanórányi időt fordítottunk.

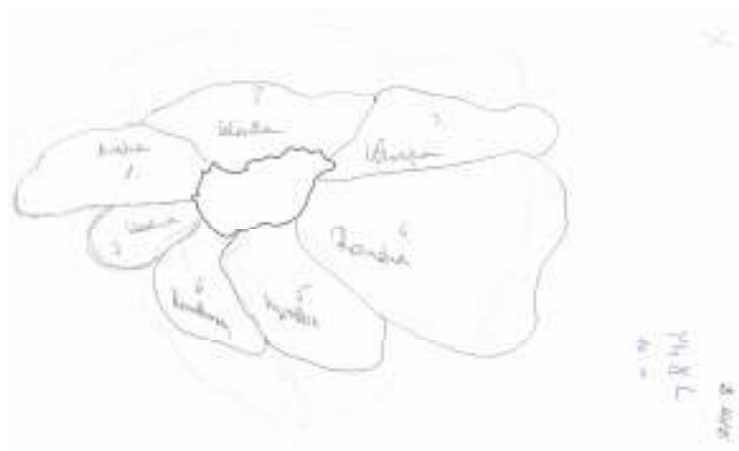
A célcsoport eredményeinek jobb értelmezése miatt kontrollcsoport vizsgálata is történt. Főiskolai hallgatók és különböző foglalkozású

dolgozó felnőttek alkotják /115 fő/, azonos tartalmú kérdőívet töltöttek ki, attól eltérően az 5-6. osztályos tanulók /82 fő/. Utóbbiak nem részei a kontrollcsoportnak, szerepük az, hogy kirajzolódjon a földrajz tantárgy tanulása előtti helyzet, amihez az iskolai ismeretek viszonyíthatók.

Az adatok feldolgozása, az eredmények, a kognitív országtépek bemutatása több aspektusból történt:

- a célcsoport első helyen adott válaszai alapján,
- a célcsoport összes válasza alapján,
- az egyes régiók és Budapest bontásban,
- az adott országban járt és nem járt tanulók válaszai alapján,
- a különböző településen élők válaszai alapján.
- kontrollcsoport kognitív képe összességében és főiskolai hallgatók és dolgozók bontásban.

Az eredmények bemutatása írásos elemzéssel és grafikus ábrázolással történt.

*1.ábra: Virágsziomszerű mentális térkép
Forrás: tanulói rajz*

IV. Eredmények

1. 14-16 éves tanulók mentális térképei hazánk szomszédairól

A tanulók által rajzolt országkontúrok nagy része eltér a valóságostól. A változatos eltérések csoportosíthatók, az egy csoportba tartozók egyéni vonásaik mellett hasonlóak is.

- Jó országkontúrnak az minősült, amely a valós alakot tükrözi, attól kis mértékben, az országkaraktert nem zavaróan tér el. A tanulók 7,2%-a rajzolt jó mentális térképet.
- Megközelítően jó az a rajz, amelyen a valós alaktól nagyobb az eltérés, de ahhoz jól hasonlít. A mentális térképek 17 %-a ilyen.
- Virágsziromszerű ábrázolás esetén Magyarország, mint egy virág közepe köré rajzolt szirmokként helyezkednek el az országok, nagyságuk, alakjuk szinte azonos, stilizált. A „virágsziromszerű” megállapítás újnak tekinthető, a szakirodalomban korábbi alkalmazása nem ismert. A mentális térképek 56%-a tartozik ebbe a kategóriába.
- A nem rajzolt kategóriába a rajzi kezdemények, az érintetlen lapok kerültek; a tanulók 19,8%-a nem rajzolt mentális térképet.

A kontrollcsoport eredményei: a főiskolai hallgatók 14%-a jó kategóriájú mentális térképet rajzolt, 51%-a nem rajzolt. A dolgozók 30%-a jó, 50%-a virágsziromszerű térképet rajzolt, 20% nem rajzolt. A célcsoport eredményei legjobban a dolgozókéét közelítik meg.

A mentális térképek tartalmi helyességére jellemző, hogy a tanulók közel háromnegyede az összes országot jól, jó helyen nevezte meg. A hibás térképeken szinte minden tévesztés a volt Jugoszláviához kapcsolódott, illetve Szlovénia és Szlovákia felcseréléséből adódott.

2. A szomszédos országokba tett látogatások

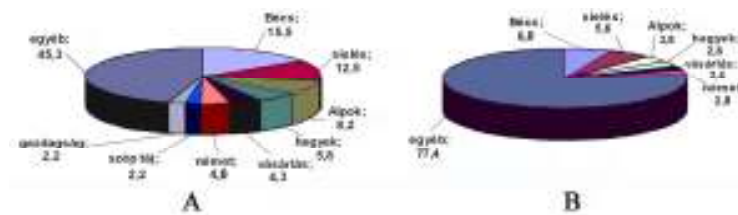
A kognitív térképek legfontosabb információforrása a személyes tapasztalat. A célcsoport tanulóinak nagy része járt szomszédainknál, valamennyi évfolyam tanulóinak legalább 80%-a. Legtöbben Ausztriában, Horvátországban, legkevesebben Ukrajnában. A kontrollcsoport tagjai is magas arányban jártak a hazánkat határoló országokban, Ausztriában valamennyien.

A célcsoport régiók szerinti utazási sorrendje:

- *Nyugat-Dunántúl*: Ausztria, Horvátország, Szlovénia, Szlovákia, Románia, Szerbia, Ukrajna.
- *Közép-Dunántúl*: Ausztria, Szlovákia, Horvátország, Románia, Szlovénia, Szerbia, Ukrajna.
- *Dél-Dunántúl*: Ausztria, Horvátország, Szlovénia, Románia, Szerbia, Szlovákia, Ukrajna.
- *Dél-Alföld*: Ausztria, Szerbia, Románia-Horvátország, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna.
- *Észak-Alföld*: Szlovákia, Ausztria, Ukrajna-Románia, Horvátország, Szlovénia, Szerbia.
- *Észak-Magyarország*: Szlovákia, Ausztria, Románia, Horvátország, Szerbia, Szlovénia, Ukrajna.
- *Közép-Magyarország*: Szlovákia, Ausztria, Horvátország, Románia, Ukrajna, Szerbia, Szlovénia.
- *Budapest*: Ausztria, Szlovákia, Horvátország, Románia, Szlovénia, Szerbia, Ukrajna.

A látogatottságot vizsgálva a régióknál enyhe mértékben kirajzolódik a földrajzi közelség. Elsődleges az utazási cél, s ha ez a közelben realizálható, akkor válik fontos tényezővé a távolság, ezért pl. a nyugat-dunántúliak elsősorban Ausztriában síelnek, az észak-magyarországiak Szlovákiában.

3. Ausztriáról alkotott kognitív térképek tartalma

2. ábra: Ausztria kognitív országképe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válaszok alapján /%/

Ausztria országképében vezető elem Bécs, ezt követi a síelés, majd az Alpok, hegyek, vásárlás, német, szép táj, gazdagság, fejlettség. A képelemek elsősorban személyes élményekből származnak, a német

iskolai tanulmányokhoz, személyes tapasztalathoz egyaránt kapcsolódik; az országképeket döntően az egyének térhasználati alakította ki. Ezt támasztják alá az egyéb kategóriában található kifejezések is, mint pl. tisztaság, Milka, nyugodt emberek.

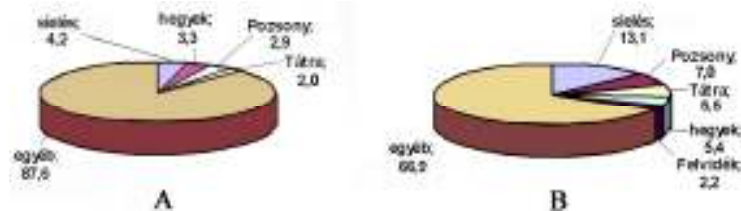
A régiók szerint országképek elemei gyakorisági sorrendben:

- *Nyugat-Dunántúl*: sielés, vásárlás, Bécs, hegyek, Alpok.
- *Közép-Dunántúl*: Bécs-Alpok, német, sielés-szép táj-német.
- *Dél-Dunántúl*: Bécs, sielés, Alpok, hegyek, gazdagság.
- *Dél-Alföld*: Bécs, sielés, Alpok, hegyek, szép táj-fejlettség.
- *Észak-Alföld*: sielés, Bécs, hegyek-német, szép táj-fejlettség.
- *Észak-Magyarország*: Bécs, német, sielés-hegyek-Alpok-fejlettség.
- *Közép-Magyarország*: Bécs, sielés, hegyek, vásárlás-Alpok-gazdagság-kirándulás.
- *Budapest*: Bécs, sielés, német, gazdagság, hegyek-Fertő-tó.

Az Ausztriában járt és nem járt tanulók kognitív országképe eltérést nem mutat, a megismertekhez hasonló, ez jellemző a különböző településeken élőkére is. A személyes élmény meghatározó, az országban nem jártaknál megjelenik az iskolai ismeret. Az egyéni országképek a kisebb települések irányába haladva egyre kevesebb ismeretből állnak. A kontrollcsoport országképei is a megismert elemekből épülnek fel, arányaik is hasonlóak, saját tapasztalatot tükröznek.

4. Szlovákia kognitív országképe

Szlovákia a sielés, a hegyek, a Tátra, Pozsony és a Felvidék országa. Az úticélok főleg a sielés, vásárlás, de színház- és rokonlátogatás, kirándulás is az. A saját tapasztalat és a tanult ismeretek jól kiegészítve egymást rajzolják ki a kognitív képet.

3. ábra Szlovákia kognitív országképe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válasz alapján /%/

A régiók szerinti kognitív képek elemei gyakorisági sorrendben:

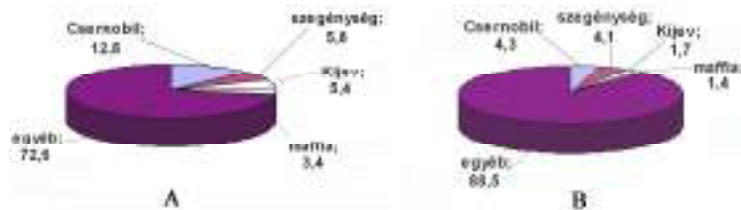
- *Nyugat-Dunántúl*: Pozsony, síelés, hegyek, Tátra-Felvidék
- *Közép-Dunántúl*: Pozsony-Tátra, síelés, hegyek, sör
- *Dél-Dunántúl*: síelés, hegyek-Pozsony, magyarok-esztergomi híd.
- *Észak-Alföld*: síelés, hegyek-Tátra, Pozsony.
- *Észak-Magyarország*: Tátra, síelés, olcsó, erdő, Pozsony.
- *Közép-Magyarország*: síelés, Pozsony, Tátra, Felvidék, hegyek.
- *Budapest*: síelés, hegyek, kirándulás, Tátra-Felvidék-volt magyar terület.

A Szlovákiában jártak országképét a síelés, a hegyek és Pozsony uralja, a nem jártakéban is ez a sorrend, viszont arányaiban töredéke az előzőnek. A városiak országképe a teljes mintából kialakulttal szinte azonos, falusi társaikénál kevesebb elemből áll. A falun élők kognitív képének fontos eleme a magyarok kifejezés, megjeleníthető arányban csak náluk és a nem jártak csoportjánál fordul elő.

A főiskolások és a dolgozók hasonló tartalmú országképe személyes élményeket jelenít meg, emellett a történelmi múlt, az aktuális események is vannak jelen, erőteljesebben, mint a tanulóknál.

5. Ukrajna kognitív országképe

Ukrajna országképének meghatározó elemei Csernobil, atomrobbanás, atomkatasztrófa, kiemelkedően magas arányúak. Sok tanuló számára még a szegénység, a maffia és Kijev jelenti az országot. Egyoldalú, kevés elemet tartalmazó, személyes élmények nélküli kép, jól mutatja viszont a média hatását.

4. ábra: Ukrajna kognitív országképe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válasz alapján /%/

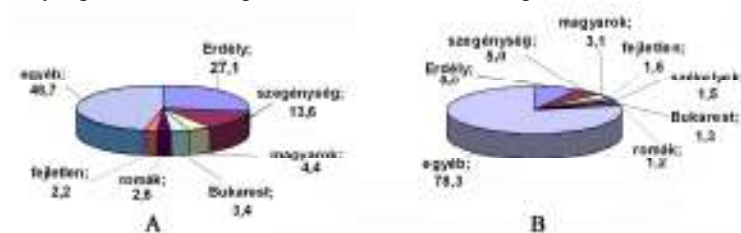
A régiók szerinti kognitív képek elemei gyakorisági sorrendben:

- *Nyugat-Dunántúl*: Csernobil, szegénység, Kijev, maffia, olcsó vásárlás,
- *Közép-Dunántúl*: Csernobil, Kijev, maffia, csempészet, szegénység,
- *Dél-Dunántúl*: szegénység, Csernobil, Kijev, Szovjetunió,
- *Dél-Alföld*: Csernobil, Kijev, maffia, szegénység, nagy állam,
- *Észak-Alföld*: olcsó benzin, olcsó vásárlás, szegénység, Csernobil, csempészet,
- *Észak-Magyarország*: Csernobil, olcsó vásárlás, bűnözés, nagy állam, szegénység-Szovjetunió-Kárpátalja,
- *Közép-Magyarország*: szegénység-Kárpátalja, Kijev, maffia, olcsó benzin-Csernobil-Szovjetunió
- *Budapest*: Csernobil, szegénység, fejletlen, környezetszennyezés, nagy állam.

Az Ukrajnában jártak országképe teljesen a saját, a vásárláshoz kapcsolódó tapasztalatokkal azonos. Valamennyi településtípuson élők kognitív képe egysíkú, a falun élőkénél gyakran csak egyetlen elemről áll. A felnőtt csoportoké színesebb, több jellemzőt mutat; a célcsoport legnagyobb hasonlóságot a dolgozók országképével mutat.

6. Románia kognitív országképe

A tanulók egyéni kognitív térképei azt mutatják, hogy Románia szinte teljesen mértékben Erdéllyel azonos. Az országkép vezető eleme Erdély, ehhez kapcsolódik a szegénység, a magyarok és Bukarest, az első helyen s az összes válasz alapján is. Személyes tapasztalatot mutatnak az egyéb elemek közé tartozó rendezetlen, rossz utak, székelykapu, de sztereotípiák is találhatóak itt, mint pl. Drakula.

5. ábra: Románia kognitív országképe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válasz alapján /%/

A régiók szerinti kognitív képek elemei gyakorisági sorrendben:

- *Nyugat-Dunántúl*: Erdély, szegénység, magyarok, fejletlen, Bukarest
- *Közép-Dunántúl*: Erdély, szegénység, magyarok, romák, Dacia, Bukarest,
- *Dél-Dunántúl*: szegénység, Erdély, magyarok-fejletlen, Bukarest,
- *Dél-Alföld*: Erdély, szegénység, Bukarest, magyarok, romák-Dacia,
- *Észak-Alföld*: Erdély, szegénység, hegyek, romák-Dacia-székely,
- *Észak-Magyarország*: Erdély, szegénység, magyarok, székely, romák-Dacia,
- *Közép-Magyarország*: Erdély, Bukarest, szegénység, magyarok, hegyek,
- *Budapest*: szegénység, Erdély-romák, magyarok-székely.

A Romániában járt és nem járt tanulók országképe a fentiekkel azonos, lényeges eltérést nem mutat. Az utóbbiaknál iskolai ismeret pl. a bányászat, gépgyártás kifejezés.

A városokon élők kognitív térképe Erdély központú, megfogalmazódik a földrajzi környezet, a hegyek. A falun élőkét a szegénység-fejletlen szó páros határozza meg, a magyarokra vonatkozó kifejezések is megtalálhatók, Erdély megnevezése kifejezhető arányban viszont hiányzik, s ez csak itt fordul elő.

Két dologra érdemes figyelni: a Romániát alkotó földrajzi tér Erdéllyel azonos, ismert Bukarest, de kötődés nélkül lebeg a térben. A másik, hogy a célcsoport egésze erőteljesen megjeleníti a szegénységet. Ennek a beszélgetések és televíziós híradások, műsorok alapján valószínűsíthető oka: a televízióban a magyarok nehézségeivel kapcsolatos híradások, szegény gyerekekről, nehéz paraszti, falusi életéről szóló filmek többször láthatók. Ezek hatása inkább lehangoló, a bennük rejlő kulturális értékek, a hagyományok a 14-16 évesek számára alig észrevehetők.

A felnőtteknél is Erdély, a magyarság, a szegénység adja a kép karakterét.

7. Szerbia kognitív orszásképe

A háború és a szegénység, Jugoszlávia és Belgrád jelenti Szerbiát a tanulóknak. Közvetített ismeretek, a média és az iskola az elsődleges források. Az egyéb kategória jelez egyéni tapasztalatot is, pl. furcsa nyelv, vásárlás, piac szavakkal.

6. ábra: Szerbia kognitív orszásképe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válasz alapján /%/

A régiók szerinti kognitív képek elemei gyakorisági sorrendben:

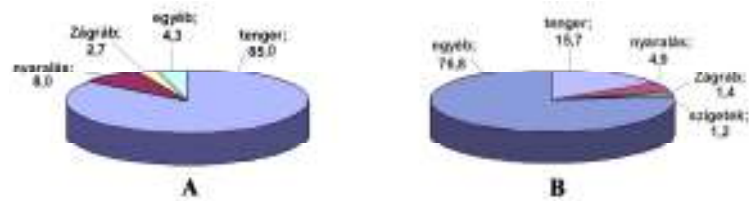
- *Nyugat-Dunántúl*: háború, Jugoszlávia, Belgrád, szegénység, vízilabda,
- *Közép-Dunántúl*: háború, Belgrád, Jugoszlávia, szegénység, magyarellenesség-fejletlen-új állam,
- *Dél-Dunántúl*: háború, erőszak, Szabadka, vásárlás-Jugoszlávia,
- *Dél-Alföld*: Szabadka, vásárlás-háború, szegénység, Jugoszlávia-fejletlen-olcsó áru,
- *Észak-Alföld*: háború, Belgrád, magyarellenesség-új állam,
- *Észak-Magyarország*: háború-Jugoszlávia-Belgrád, fejletlen, magyarok-magyarverés-szegénység,
- *Közép-Magyarország*: háború, Belgrád, Jugoszlávia-magyarellenesség-Délvidék,
- *Budapest*: háború, szegénység, fejletlen, Jugoszlávia-vízilabda-magyarverés-Vajdaság.

A Szerbiában jártak orszásképeiben a háború és Szabadka az uralkodó, majd a tenger következik, a szegénység viszont elenyésző arányú. Az országban nem jártak a háborút emelik ki, majd földrajzi neveket írnak, valamennyi tantárgyi követelmény. A különböző településen élők kognitív képében meghatározó a háború, Jugoszlávia és

a magyarellenesség. A személyes tapasztalat kis mértékű, az elemek száma itt is a kisebb település irányába haladva csökken. A főiskolai hallgatóknál a háború egyeduralkodó, jelentős a szegénység, az erőszak, a dolgozóknál szintén a háború, bár kisebb arányban. Az ő országképük változatosabb, Belgrád, Jugoszlávia, Vajdaság, zavargások és Gavrilo Princip közel azonos mértékűek.

8. Horvátország kognitív országképe

Horvátország azonos a tengerrel, nyaralással, a különböző csoportok országképei nagyon hasonlóak. Az előforduló földrajzi nevek is döntően a tengerhez, az odautazáshoz kapcsolódnak. A tudati képek kevés elemből állnak, az egyetlen ország, amelynél csupán nyolc jellemző nagyobb arányú 1%-nál.

7. ábra: Horvátország kognitív országképe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válasz alapján /%/

A régiók szerinti kognitív képek elemei gyakorisági sorrendben:

- *Nyugat-Dunántúl*: tenger, nyaralás, szigetek, Zágráb, turizmus-szép táj, városok,
- *Közép-Dunántúl*: tenger, nyaralás, Zágráb-napsütés-szép táj, városok,
- *Dél-Dunántúl*: tenger, nyaralás, Zágráb,
- *Dél-Alföld*: tenger, nyaralás,
- *Észak-Alföld*: tenger, Zágráb-turizmus, nyaralás-nyár,
- *Észak-Magyarország*: tenger, nyaralás-Zágráb, szigetek, napsütés-szép táj, városok,
- *Közép-Magyarország*: tenger, nyaralás, napsütés, Zágráb-turizmus,
- *Budapest*: tenger, nyaralás, napsütés, nyár, turizmus.

9. Szlovénia kognitív országhépe

Szlovénia kognitív térképét személyes tapasztalatok és tantárgyi ismeretek alkotják, s kirajzolódik egy kis ország hegyekkel, síeléssel és tengerrel, amit kiegészít még a főváros, Ljubljana. A tanulók kevés ismerettel rendelkeznek az országról, sokan írták jellemzők helyett azt, hogy nem ismerem.

8. ábra: Szlovénia kognitív országhépe az első helyen /A/ és az összes helyen /B/ adott válaszok alapján /%/

A régiók szerinti kognitív képek elemei gyakorisági sorrendben:

- *Nyugat-Dunántúl*: tenger, síelés, Ljubljana, hegyek, kis ország,
- *Közép-Dunántúl*: tenger, Ljubljana, hegyek, kis ország, szép táj,
- *Dél-Dunántúl*: kis ország, síelés, Ljubljana-hegyek-tenger,
- *Dél-Alföld*: síelés, Ljubljana, szép táj, hegyek-tenger-fejlett,
- *Észak-Alföld*: síelés, hegyek, sportolás, Ljubljana-fejlett,
- *Észak-Magyarország*: Ljubljana-tenger-kis ország, fejlett, síelés-hegyek-gazdag,
- *Közép-Magyarország*: hegy, Ljubljana, síelés-tenger, barlangok,
- *Budapest*: erdők, síelés-hegyek-kis ország-fejlett-nyaralás.

A Szlovéniában jártak elsősorban a tengert, a hegyeket, a síelést jelölik, s utazási cél a vásárlás is. Az országban nem jártak Ljubljánával és a tengerrel azonosítják azt, a városokban élők a síelést és a tengert tartják legjellemzőbb vonásnak. A falun élők kognitív képében a síelés nem szerepel, a tenger viszont jelentősebbé válik. Az eddigiektől eltérően a falun élők alkalmazták a legtöbb jellemzőt, alkották meg a legváltozatosabb képet. Ennek magyarázata nem a tendencia megváltozása, hanem az, hogy a megkérdezettek közülük sokaknak közeli szomszédja Szlovénia.

A főiskolások a tenger, az idegenforgalom országaként jelenítik meg Szlovéniát, de a főváros, a kis is ország beépültek a tudati képbe. A dolgozók a tengerrel és a gazdaggal azonosítják, a legtöbb jellemzőt ők írták, elsősorban személyes tapasztalat alapján.

Összegezve, a kognitív képekről megállapítható, hogy a személyes tapasztalat a legerősebb hatású tényező, ezt követik a családtagok, ismerősök által közvetített információk. Ezek hosszú ideig részei a kognitív képeknek, amelyek folyamatos bővülésükkel együtt változnak. A média hatása is erős, információi beépülnek az országképbe, de rövid életűek. Az iskolai ismeretek kisebb szerepűek a tanulóktól elvárhatónál, fontosabbak azok számára, akiknek nincsenek személyes tapasztalataik. A kognitív képekbe a földrajzi ismeretek közül elsősorban a főváros, közismert tájak neve, néhány felszíni, éghajlati, általános gazdasági jellemző, iparágak neve épül be.

10. Szomszédainak és más európai országok kirándulási, hosszabb tartózkodási szempontú népszerűsége

A kognitív térképek vélemények, sztereotípiák formájában is léteznek. Az utazási célokra vonatkozó kérdésekre adott válaszok tükrözik ezeket, bővítik az országképet.

Kirándulásra, rövidebb tartózkodásra a célcsoportból legtöbben Horvátországot választották, egyöntetűen a tenger miatt. Ausztria következik, nyáron a városok az úti célok. Romániában Erdély mellett sokan kíváncsiak az ország más részeire is. Szlovákiában a hegyeket és várakat, Szlovéniában az átutazáskor látottakat néznék meg szívesen. Legkevesebben Ukrajnára és Szerbiára kíváncsiak, az ő céljuk a rokonlátogatás és Szerbiában a tenger is. Látható, hogy a megismert elemekhez újak nem társultak, tartalmi változás nem történt..

A választást európai méretűre bővítve szomszédaink háttérbe szorulnak. A legszívesebben választott országok: Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Nagy-Britannia, Görögország. Horvátország a hetedik helyrekerült, más szomszédunk nincs az első tízben.

Az országok több szempontból népszerűek, legerősebb a mediterrán tenger vonzása, de jelentős motiváló tényezők a kulturális látványosságok és a nyelvtanulás.

Hosszabb tartózkodásra, tanulási, majd munkavállalási célból Ausztria a legnépszerűbb szomszédunk, a fejlettség, jó keresetek, életszín-

vonala a fő vonzerők. Horvátország következik, itt azonban nem válik szét kellő mértékben a pihenés és a munka.

A választási lehetőség bővítésével megváltozott a sorrend, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország a vezető, kivéve a dolgozók csoportját, ahol Németország helyét Ausztria veszi át. A jó fizetés, életkörülmények és nyelvismeret a választást meghatározó szempontok.

Egyik esetben sem népszerűek: Románia, Ukrajna, Szerbia, Oroszország, Albánia és Bulgária. A fő ok a kevés munkalehetőség, fizetés, a fejletlenség, a rosszabb körülmények. A tanulók a magyar iskolákat bármelyiknél jobbnak tartják, ezért nem választják a külföldön való tanulást.

11. Földrajzi ismeretek a kognitív országképekben

A 14-16 évesek kognitív térképei földrajzi ismereteket is tartalmaznak. Közülük a természetföldrajzi fogalmak szakszerűek, a tanulók jól alkalmazzák azokat, nem tapasztalható minőségi különbség az egyes csoportok között. A társadalom- és politikai földrajzi fogalmak előfordulása kicsi a tanultakhoz képest, jellemzően egyéni megfogalmazásúak; az iskolai hatás gyengébb a kívánatosnál, erősebb más információforrásé, pl. médiáé. A topográfiai ismeretek vizsgálata azt mutatja, hogy a tanulók térképein alkalmazott összes elem kb. fele tantárgyi követelmény, a többi sok esetben az utazási útvonalakat tükrözi. A kontrollcsoportok sokkal kevesebb földrajzi nevet szerepeltettek térképeiken, jellemzően az utazásaikból ismerteket.

12. Összegzés

A 14-16 éves tanulók hazánk szomszédairól alkotott kognitív és mentális térképeit többoldalúan vizsgálva a következő eredmény alakult ki:

- a mentális térképek legjellemzőbb formája a virágsziromszerű;
- az országképek sok általános, sztereotip jellemzőt tartalmaznak;
- a kognitív képek fő információforrása a személyes tapasztalat, utána a családtagok, ismerősök által közvetített információk, a média, végül az iskolai ismeretek következnek;
- a kognitív képek időtálló elemeit elsősorban személyes tapasztalatok biztosítják;

- a tanulók és felnőttek csoportja hasonló kifejezésekkel, sztereotípiákkal őrzi tudatában az egyes országokat;
- a tanulók országképek megalkotásában kis mértékben alkalmazzák a földrajzi ismereteket, legtöbbit a topográfiai ismeretkörből;
- a leggyakrabban alkalmazott országelemekből kialakult tulajdonságlista többféle információforrást tükröz, valamint sztereotípiákat is tartalmaz.

A kognitív térképek a téri környezet megértéséhez, értelmezéséhez nyújtanak segítséget, ezért fontos, hogy az információk, amelyekből az egyén megfogalmazza saját kognitív képét, objektívek legyenek. Ezt a követelményt az iskolai ismeretekkel, a tanulással tudjuk legjobban teljesíteni. A korszerű, az egyéni képességeket fejlesztő módszerek mellett elegendő tanulási idő, azaz több földrajz óra szükséges a célok eléréséhez!

A megismert tanulói országképek, feltárt tartalmuk alkalmazása két területen lehet jelentős: segítheti a földrajzoktatást és információkkal szolgálhat a turizmus számára.

V. A kutatás további irányai

Kutatásom célja a 14-16 éves tanulók hazánk szomszédairól alkotott kognitív térképeinek feltárása, tartalmi bemutatása volt. Ez a téma további lehetőségeket rejt magában, amelyek a jelen munka célkitűzései közé nem tartoztak.

- A tanulói országkép változások kutatása az egyik fontos továbblépési irány. Ez lehetőséget biztosít az országlista alkalmazására is, továbbá annak folyamatos felújítására is.
- Az országkép változások vizsgálata két irányban is indokolt: visszatérő vizsgálat az egyik, új személyek kognitív képének vizsgálata a másik.
- Az országkép tartalmi elemeinek vizsgálata kiterjedhet különböző, hazánkat is magába foglaló nemzetközi régiókra, az Európai Unióra.
- Milyen Magyarország kép él a szomszédos országok tanulóinak tudatában? A dolgozatban bemutatott kutatáshoz szervesen kapcsolódik ez a kérdés is, ami két irányból is megvizsgálandó: a magyar nyelvű tanulók körében és az adott ország bármely tanulói esetében, nemzetiségre való tekintet nélkül.
- Az országkép tartalmi elemei háttérül szolgáló információk származásának további vizsgálata, aminek fő iránya az iskolai oktatásból eredő ismeretek. Ennek kiemelkedő jelentősége, hogy megfelelő visszacsatolással segíti a korszerű földrajzoktatást.

VI. Publikációs jegyzék

A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

- Lakotár K.** 2004: Bennünk élő szomszédaink - kognitív térképek tartalmi elemei a szomszéd országokról. Iskolakultúra, 11.szám, pp. 109-116.
- Lakotár K.** 2005: Bennünk élő szomszédainkról ismét – visszatérő vizsgálat eredményei a szomszédos országok kognitív térképeiről. Iskolakultúra, 12. szám, pp. 48-54.
- Lakotár, K.** 2006: Our neighbours „living in us”, contents of Hungarian students’ cognitive maps on neighbouring countries of Hungary. Geografija v soli 1, Ljubljana, pp.17-24.
- Lakotár, K.** 2006: Tourism elements on cognitive maps of 14 to 16 year-old Hungarian pupils. In: Aubert, A – Tóth, J. (hrsg): Stadt und Region Pécs. Beitrage zur angewandten Stadt- und Wirtschaftsgeographie. Universitat Bayreuth, Bayreuth, pp. 161-175.
- Lakotár K.** 2006: 14-16 éves tanulók hazánk szomszédairól alkotott kognitív térképeinek tartalmi elemei. A földrajz tanítása, 2. szám, pp. 7-13.
- Lakotár K.** 2007:Magyarország nyugati és keleti határai mentén élő tanulók országképei hazánk szomszédairól. A Berzsenyi Dániel Főiskola Tudományos Közleményei XV. Természettudományok 10. Szombathely, pp. 139-148.

A disszertáció alapjául szolgáló előadások

- Lakotár K.** 2004: Mentális térképek tartalmi elemei hazánk déli szomszédairól. GEO 2004 Magyar Földtudományi Szakemberek VII. Világtalálkozója, Szeged, 2004. augusztus 28-szeptember 2.
- Lakotár K.** 2004: Mentális térképek hazánk szomszédairól. Természettudományos szakos tanárok módszertani konferenciája, Szombathely, 2004. november 19.

Lakotár K. 2005: Kognitív térképek tartalmi elemei a hazánkkal szomszédos országokról. VII. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti, Nyelvvizsgáztatási és Medicinális Lingvisztikai Konferencia, Dunaújváros, 2005. április 28-30.

Lakotár K. 2006: A 14-16 éves tanulók kognitív országképei hazánk szomszédairól egy felmérés tükrében. I. Regionális Természettudományi Konferencia, Szombathely, 2006. január 25.

Lakotár K., Czöpek I. 2006: Turizmus elemek a 14-16 éves tanulók kognitív térképein. III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest, 2006. szeptember 6-7.